

A VISZONOSSÁG ALAKZATAI. TRANSZKULTURÁLIS JELENTÉSELMÉNYEK

FARAGÓ KORNÉLIA

Az, hogy milyen jellegű látványnarráció bontakozik ki, hogy mely látási, hallási analógiák lépnek működésbe, egyáltalán, hogy különbségekből vagy hasonlóságokból építkezik-e inkább az utazó gondolkodás, mindenkor annak a függvénye, hogy milyenek voltak az előzetes körülmények, milyen volt az útra bocsátó közeg, az *emlékezetessé* váló tér, az utazás előtti én. Hogy a kötődés, a félig-kötődés, vagy éppen a radikális elutasítás alakzatai határozzák-e meg az útrakelőt, hogy fel kívánja-e számolni korábbi önmagát vagy éppen az önmegőrzés lehetőségeit keresi. A geokulturális elbeszélés gazdag történetében különös jelentést nyert az utazás, mint a metamorfózis vagy a radikális önfelszámolás lehetősége és azok a gondolkodási keretek, amelyekben a „téged már csak a menekülés érdekel”, és „mindenekelőtt a távozás öröme”¹ típusú mintázatok működnek.

Az utazás mint intenzív nézési és hallási helyzet abban a többségben jut formához, amelyet a folytonosan tranzitáló, aktuális én és az előzetes én, sőt a tétélezhető utólagos, jövőbeli én („Úgy utazol, mintha jövőd hulladékait keresnéd, ebbe szorul bele a reményed”²), egymásravezetése hoz létre. A pillantás a „visszapillantás” egyidejűségének függvénye. És fölöttébb lényeges, hogy a visszatérés természetes, szinte reflektálatlan reményében, vagy éppen a végleges szakítás, a visszavonhatatlan *kilépés* tudatában telik-e meg jelentéssel az Út. Mert másként lát és mást lát az, aki azért viszi magával az elhagyott terek képeit, hogy vele legyenek a végleges maradásban („szorongat a honvágy, még akkor is, ha vágyadnak nincs igazi otthona”³), és megint mást lát az, aki azért, hogy segítsék őt a mielőbbi visszatérésben. A mindennapi szakítástudatot a „könyörtelenül meghatározott” otthon, a „transzcendentális otthontalanság” szelleme alakítja, uralja.

A „visz a vonat, a hiányérzet üldöz”⁴ szemantikájú kijelentések figyelmeztetnek, hogy a gondolkodási alapállás, az eredetpont minden utazás esetében megkerülhetetlen. Az utas alapkondíciójának jellemzése, „az eddigi tapasztalataidtól nem szabadulhatsz” széles körű reflexivitása már előzetes szerkezetként kirajzolja, hogy egyáltalán milyen útjelentéseket mondhat majd magáénak. „Annyira más volt az, amit ők láttak és tapasztaltak 1964 nyarán, Pozsonyban, [...] mintha

---

¹ *Lemondás és megmaradás*. VÉGEL 1992, 45.

² *Utazás Belgrádba*. VÉGEL 1992, 39.

³ *Nach Berlin...* VÉGEL 1992, 75.

⁴ *Utazás Belgrádba*. VÉGEL 1992, 39.

nem is ugyanoda és ugyanakkor látogattak volna el mindannyian”⁵ – olvassuk Juhász Erzsébet *Határregényében*, és innentől az egyes perspektívák differenciájának felmutatása viszi tovább az elbeszélést. Széleskörűen jellemzi az egész gondolkodást, hogy a „nyugtalanító kimozdulásban”, az elfojtás mechanizmusaiiban megjelenő értelemformák határozzák-e meg az útra kelést. Amennyiben az utas szökik, menekül a saját mindennapi életében megnyilvánuló hiányterekből, a Végel-esszé „a kockázatos és gyanús utazások” körébe sorolja a kimozdulást, mert „a hangsúly a távozáson van, és nem a megérkezésen”.⁶ Olyannyira önmagunkra, illetőleg az elbocsátó terekre vonatkoztatva jelenik meg előttünk a világ, hogy az esszé kimondhatja: egy-egy utazás „meghatározza a közérzet történetét”.⁷ Megtörténik, hogy az utas pillantását a várakozásokhoz képest szokatlan nézetben megjelenő visszatérés érvényesíti: „Beülsz a vonatba, utazol vissza, nézed a tájat. [...] Képzetedben újra közeledő városod, Újvidék *arcába pillantasz*, néhány órát voltál távol, s éppen ez idő alatt *megértettétek egymást*.”⁸ Ezen a szöveghelyen olyan gondolatok körvonalazódnak, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy az eltávolodás, az akár ha rövid idejű, rövid távú distancia és a megértés szoros kapcsolatáról külön kellene beszélnünk.

Az idegenségközi pozíció jelentésélményei

Az idegenség új konstellációit hozza létre az az utas, „akinek *azért* nem kell elutaznia, hogy a másik kultúrájában tudatosíthassa saját kétértelmű azonosságát”.⁹ (Ha mégis kimozdul, olyan komparatív helyzetbe kerül, amelyben összevetheti az úgynevezett belső idegenségi viszonylatokat a külső, a saját társadalmon kívüli idegenség viszonylataival, és ez az összevetés teljesen új perspektívákat nyithat meg előtte.

„Fokokkal bonyolultabbá válik a másság iránti viszonyulás kérdése, amikor a másik nem távoli minta, vagy kívülről érkező hódító, hanem a »kapun belül« él, állandóan jelen van [...]. A »kívülálló másikhoz« képest az »együttélő másik« idegensége éppen az együttélés mindennapi tapasztalatainak köszönhetően veszít drámaiságából, ugyanakkor az állandóan jelen lévő másságával nyugtalanságot gerjeszt, amely a fizikai távolsághoz és a konkrét ismeretek hiányához hasonlóan kiváló táptalajt biztosít a különböző mitizálások számára.”¹⁰ A távoli/távolabbi idegen kultúrával való találkozást vagy újralátalálkozást nagymértékben predestinálják ezek a napi idegenség-tapasztalatok. A saját és idegen összevetése mellett az

⁵ JUHÁSZ 2001, 39.

⁶ *Utazás Belgrádba*. VÉGEL 1992, 39.

⁷ Uo.

⁸ Uo. 43.

⁹ *Képzeltbeli térkép*. VÉGEL 1992, 45.

¹⁰ VALLASEK 2008, 300.

idegenség-különbségek konstruálják az elbeszélést, az „együttélő másik” és a „kívülálló másik” komparatív megélése. A beutazott terek nyitott, várakozó nézetből tárulnak fel, de egy eléggé különös nézetből, az itteni és az otthoni, a mondhatni kontextuális idegenséget összekapcsoló-összevető pillantásban. A geokulturális helyzetű utazó látását ez a sajátosnak mondható *idegenségközi* pozíció, ez a felet-több nehéz, de izgalmasan gazdagnak tekinthető *középhehelyzet* is meghatározza. Erről az utasról mondja azt az esszégondolkodás, hogy „elvágyódása megakadályozza közvetlen szomszédja megismerését. Csak akkor tud meg valamit a szomszédjáról, ha nagyon távolra sodródik”, „ilyenkor szembesül önmagával is”.¹¹ „Nem csodálkozol tehát, hogy itt mindenki kettős életet él, mindenkinek el kell hagynia otthonát, hogy felismerje saját azonosságát.” – áll Végel László *Kelet-közép-európai alkímia*¹² című esszéjében. A kimozdulás, az eltávozás mint az identitás felismerésének lehetősége. Ezen a szöveghelyen az is tükröződik, hogy az utazás az az eseményfolyam, amelyet tradicionálisan úgy írunk le, mint aminek a közvetítésével az én létrejön, alakul, formálódik. Érdekessége ennek az élményvilágnak, hogy benne az otthoni idegen sok esetben sajátként mutatkozik meg, a miénk, a mieink ismerősségét közvetíti. Az utas saját szubsztanciális azonossága differenciális minőségként fogalmazódik meg a nyelvi megértés vonatkozásában, az első külföldi estén, egy „otthoni” rádióadót hallgatva: „végre minden kimondott szót megértettem. Ez az én nyelvem volt. Az összes háborúk ellenére is megértettem minden szót, ez nem változhatott meg”.¹³

A viszonyosság-hiány

A tapasztalatgeológus kultúráközisége a transzverzális ész welschi koncepcióját¹⁴ hívja be a gondolkodásba. Annak a formának a lehetőségét, amely nemcsak hogy érzékeli és értelmezi a létalakzatok azonos mozzanatait, de kooperációjukat is lehetővé teszi. Ez a koncepció egy olyan „közép” gondolatát formálta ki, amely mindkét oldal motívumait megvalósíthatja, de amely radikális korrekciókat is elvárhat tőlük. Bernhard Waldenfelsre is utalva az életvilágok, a diskurzustípusok azon különleges változatáról van szó, amelyek nemcsak kizárják egymást, hanem kereszteződnek is. A laterális érintkezés formáit a különböző csomópontok, átjárók és fordításlehetőségek jelentik, de a konfliktus-zónák is. A megértés főként akkor lehetséges, ha a *viszonyossági szerkezetek* alapvetően határozzák meg az érdeklődést.

Az összevetés hermeneutikájának elkötelezett értelmezése abból is kiindulhat, hogy a Másik „más hasonlatokat alkalmaz, és más párhuzamokat von”. De szerepelhet-e az én a Másik hasonlataiban és párhuzamaiban? Mit láthat belőlem a

¹¹ *Kelet-közép-európai alkímia*. VÉGEL 1992, 67.

¹² Uo. 67.

¹³ VALJAREVIĆ 2007, 10.

¹⁴ VELŠ 1993, 327.

Másik azon túl, amit látni hagyok magamból? Az én kulturális értelmezésem is abból indul ki, arra alapozódik, amit a Másik érteni enged magából. Leépíthetőek-e a differenciális távolságok? Hogyan merül fel a komplementáris optika kérdésköre, és hogyan az aspektuslátás problémája, ha a kétirányúság a feltárás–feltárlás párosába transzponálva jelenik meg? Miben térnek el a megkülönböztetés mélységi feltételei az ún. „külső” és „belső” helyzetben? Azaz, milyenek a geokulturális indíttatású komparatív alany lehetőségei? Milyenek annak a lehetőségei, aki olyan terepről kel útra, „ahol a hallgatásba súlyosabb vád vegyül mint a siratóénekekbe”? (Végel László). *Az utazással elérhető* kulturális másságok a fenti kérdésvariációk vonatkozásában bontakoznak ki. Az úton megközelíthető a Másikra való beállítódás, de a Másik elérhetlenségére, sőt elzárkózására, elutasítására is számítani kell, arra a lehetőségre, amikor a tapasztalat szerkezetét a távoltagek élményköre, a distanciérzékelés határozza meg. „Mindig kíváncsi utazó akartál lenni, de Berlinben döbbsz rá, *nem vagy kívánatos utas*: európai nosztalgiádat csak akkor nyugtazzák elégedetten, ha a peremvidék naiv rajongójaként távol maradsz a középponttól, és ilyenképpen teszel eleget európai hivatástudatodnak.”¹⁵ Az idegen másság pozitív vagy negatív élményjelentései már a fogadtatás perspektívájából megmutathatók: „A peremvidékről érkezel, és ezért szükségszerűen betolakodó vagy”¹⁶, a határátlépésre, a másikkal való áttörésre ez vet árnyékot.

Berlin eszerint az elgondolás szerint úgy fogadja az utazót, mint akit a „barbaricum jóvátehetetlenül eltorzított”.¹⁷ A viszonyosság alakzatának kizáródását feltételezi a következő kijelentés: „sajátítsd el a kultúrájukat, ezzel legalább részben jóváteszed születési hibáidat. *Nekik semmit sem kell tudniuk* a barbaricumról, felesleges minden a világgal kapcsolatos ismeret.”¹⁸ Mint minden hasonló helyzetben, a narrativizálás esélye itt is az állapotváltozás rögzítése lehetne, így a meglepetést a voltaképeni változatlanok okozza: „Számkivetetten érkeztél, de számkivetett maradsz itt is.”¹⁹ Az utazás, a Berlinnel való találkozás végül is egy kettős veszteség-narratívát termel ki: „Elvesztetted otthonod, a peremvidéken az igazi Európára vágytál, elvesztetted Európát, mert nem ismeri saját peremvidékét.”²⁰ Az Európa-metaforaként felépített Berlin a megértés kölcsönösnek mondható struktúrájában válhatna hozzáférhetővé az utazó számára, de ebben a vonatkozásban egy jellegzetes aszimmetria jelent akadályt: „nem vagy egyenrangú azzal a világgal, amellyel hosszú várakozás után találkoztl. Az ő nyoma kitörölhetetlenül benned van, a te nyomodnak viszont híre sincs. Azok a tájak, ahonnan érkeztél, úgy élnek itt, mint

¹⁵ *Nach Berlin...* VÉGEL 1992, 73.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. 74.

fantomvilágok”.²¹ A hermeneutikai várakozások csődje, a „közelükbe engedtek, hogy tanuld a leckét”, a „belátod, nehezen értitek meg egymást”, a „sajnálkoznak a csődbe jutott kelet-közép-európain, tapintatosan távol tartanak maguktól” és az „azonnal felismered, folytathatod monológjaidat, akkor sem értenének meg, ha komolyan figyelnének”, a „diplomatikusan kerülnek” magyarázata az elbocsátó terek függvénye: „onnan jössz, ahol találkozik a Balkán és Pannónia”.²² A tekintet, a látás, a meglátás és a tapasztalás más módjainak az összekapcsolását is ez a tény határozza meg. Ez az, ami ott dereng a baráti arcok látható vonalaiban. A jelentés eredete az utasra tekintő arc. Amikor rápillant a Másik, akkor veszi észre, csak saját észlelt tapasztalata különállását – mondhatnánk Lévinasszal. „Nézed berlini barátaid arcát, te megérted őket, ők azonban nem értenek belőled semmit. De mi jogon számítasz a megértésre?”²³ A tapasztalatnak van egy olyan hermeneutikai hiánya, amely lehetetlenné teszi, hogy az utas úgymond önmagához érkezzon meg.

És akkor mit tesz, mit tehet? Kitérésként létrehoz egy elgondolt teret: „Talán ez a hazátlanság tesz egy képzeletbeli haza foglyává. Vakon tapogatózol Berlinben. Szemed elhomályosul. Európa fájdalmat idéz elő benned.”²⁴ Az utazás itt mint intenzív nézési helyzet, a létezés diszkontinuus állapot-variációiból főként azt tételezi, ami az elhomályosult tekintet látványvilágába illeszkedik vagy egyenesen a nem-látás, a vakság jelentéskörébe. „A láthatót magát is a láthatatlan egy leheletfinom hártájára veszi körül; láthatatlan a látható másik oldala, rejtett kiegészülése, ami csak a láthatón keresztül jelenik meg.”²⁵ Annyi bizonyos, a Berlinlétesítés nem az ismerős sztereotípiák mentén történik. A látás csak kulturális sé mákon keresztül valósulhat meg, gondolkörét azzal nyithatnánk újabb kérdésekre, hogy miként érvényesül a geokulturális séma a látás megválósulásában?

A transzkulturális értékkonstrukciók működése az új tapasztalatszervezésben a különbségek bemutatásával jön létre. A „te Kelet-Közép-Európád olyan heterokozmosz, amelynek polgáraként képtelen vagy azonosulni a szilárdan megvonható határokkal, a heterokozmosz nyelvét tanulod, amelynek nyelvtana a *különbözés*.”²⁶ A „leheletfinom különbségek” nyelvét is a megértésben létesülő hiányok, a „kulturális” horizontképzés szövegeseményei dolgozzák ki.

---

²¹ Uo. 76–77.

²² Uo. 77.

²³ Uo. 79.

²⁴ Uo. 80.

²⁵ MERLEAU-PONTY 2007, 241.

²⁶ *Kelet-közép-európai alkímia*. VÉGEL 1992, 69.

Látott és előre-látott

Volt már szó arról, hogy a kiindulás reflexiója, az utazási *starthelyzet* hogyan befolyásolja a látást, és arról is, hogy a pillantás a „visszapillantás” függvénye. Az öszszvetés jelölt perspektívája immár nem az otthonival, hanem a tapasztalás előtti belső világgal („Megérkeztél, hogy lásd, megfelel-e a valóság annak a képnek, amelyet túlélőként eszményítettél”²⁷) kerül kapcsolatba. Szinte felbecsülhetetlen a magunkkal hozottak szerepe: a képzeleti kép mint viszonyítási alap működteti a beszédet. Az utas olyan előzetesség-szerkezetekkel rendelkezik, amelyek a tapasztalati birtokában felülírhatók. Tapasztalati és előkép öszszvetésének realizációja az utazási helyzet. A lehetséges tapasztalatra való felkészülés, majd a belső illúzió és a külső kép különbségének milyensége befolyásolja a látást.

A látás és az érzéki vonatkozás-komplexumtól független élménykör közöttjében kibontakozó narratív mozzanat, a város érzéki „testétől” mentes feltáruási élmény nyer megfogalmazást: „Most a szemed előtt tárul fel minden. *Behunyod a szemed*, hogy jobban megfigyeld.”²⁸ „Bizonyára jobban tájékozódna, ha nem venne körül a tárgyi világ. A valóság akadályoz, hogy ellenőrizd saját ábrándjaidat.”²⁹ A materiális kiiktatásának a vágya uralja a gondolkodást. A konkrét tárgyi valóság, a térbeliség fizikai tapasztalata, voltaképpen mindaz, ami az utazó pillantásának igazi tárgya lehetne, zavarja a megfigyelését, a látható gátolja, hozzáférhetetlenné teszi az érdeklődés tulajdonképpeni tárgyát, a Berlin-helyszín diskurzív jellemzőit. A valóság akadályoz, hogy ellenőrizd saját ábrándjaidat: Berlin városa önmaga helyett a viszonyosság szerkezeteinek hiányát jelöli a narratívában.

A geokulturális meghatározottságú utazó illúziók, ábrándok és csalóka vágyképek, európai nosztalgiák birtokában kel útra, és azt hiszi, legendával találkozik, évtizedeken keresztül álmodozik pl. Bécsről mint úticélról, mire kimondhatja, „annyi év után megérkeztél”, és bevallhatja, „nem ábrándulhatsz ki belőle, és nem lelkesedhetsz érte”.³⁰ „Szertefoszlott a közép-európai Bécs illúziója”,³¹ amint fogalmaz, „kijózanító utcák” várták.

Utazás az anyanyelv kultúrájába

A geokulturális nevelődésű utasnak, amikor Magyarországra érkezik, mindig egy láthatatlan határvonalat is át kell lépnie, nemcsak az országhatárt, a következő reflexiók kíséretében: „olyan országba érkezél, ahol nincsenek rokonaid, nincs hivatalos kiküldetésed, s turista sem vagy, mert nem várnak ismeretlen látványok és

²⁷ *Nach Berlin...* VÉGEL 1992, 76.

²⁸ Uo. 76.

²⁹ Uo.

³⁰ *Kelet-közép-európai alkímia.* VÉGEL 1992, 65.

³¹ Uo.

élmények, meg-megújuló utazásaidat csak az anyanyelv vonzásával magyarázhatod”.³² Köztességi helyzetét itt az otthoni kettősségek és a befogadó kettősségek együtt alkotják: „számodra itt minden otthonos és minden idegen”,³³ „anyanyelved kultúrájában majdnemhogyan mindig egy lehetőség kívánatos: ha jóváhagyó tükör vagy”.³⁴ A komparatív viszonylatokat a „csak különbözni tudsz élményköre”, az osztályozhatatlanságét a különbözés hívja be a gondolkodásba.

Ami különösen kifejező, hogy a tekintet nem befelé irányul, és nem is a nyilván kínálkozó látványra: „félénken tekintesz magad elé”.³⁵ A lehorgasztott fej, a lesütött tekintet nem idézi az utazó klasszikus figurájához tartozó „szem” kalandját. A többféle anyaghoz idomítandó nyelv poggyászként utazik a kultúrák között: „Két kultúrad van, mindkettőt magadénak vallod, s nyelvedet mindkettőbe magaddal viszed.”³⁶ A jövevény meg-nem értésének vonatkozásában az anyanyelv kultúrája döbbenetes analógiás összefüggéseket mutat a nyugati világgal, és talán még elfogadhatatlanabb alternatívát kínál: „Imered a szembejövők drámáját, ismered őket. Ők nem ismerik a te világod drámáját, kultúrájuk nem érzékeli kultúrad egészét. Lehorgasztott fejjel ballagsz a pesti utcákon. Vagy epigon leszel, vagy margi-nális.”³⁷

Útiképek és civilizációs metaforák

A bennünk lévő képek átjárják, átítatják az új látványokat, és felmerül az is, változnak-e? „Egy »világ« (egy egész világ, a hangok világa, a színek világa, etc.) = egy szervezett, zárt egész, mely azonban furcsa módon mégis minden más kifejezésére alkalmas, megvannak benne a rajta kívüli valóság szimbólumai, megfelelői. Kifejezhető benne minden, ami nem ez a világ.”³⁸ A *Képzeltbeli térkép* utasa éppen ezekből és a hozzájuk kapcsolódó gondolatkörök csapdájából kíván kikerülni, a „fogalmak diktatúrájától” mentesülni, kerülné a minden más kifejezésére alkalmas eszközöket, a tropikus zsúfoltságot, arra a világra áhítozik, amelyben „a kő csak kő, a fa csak fa, a tenger pedig csak tenger”.³⁹ Meg kíván szabadulni minden metaforizációtól, a szimbolikusság kultúrájának minden mozzanatától. „Pannon mítoszaid súlyától a dalmát táj szabadít meg.”⁴⁰ Az utas, akivel az eddigiek során találkoztunk, mindenhol elválasztó, elutasító helyi-topografikus önreflexivitást

³² *A marginalitás dicsérete*. VÉGEL 1992, 57.

³³ Uo.

³⁴ Uo. 59.

³⁵ Uo. 61.

³⁶ Uo. 62.

³⁷ Uo. 63.

³⁸ MERLEAU-PONTY 2007

³⁹ *Képzeltbeli térkép*. VÉGEL 1992. 48.

⁴⁰ Uo. 49. 249.

talál. Délre utazva a mediterrán mérték gondolatában meglelhetné a feszültség többszólamúságát, és végre dialogikusnak élhetné meg (a „mediterráni gondolatban a természet még eleven, emberi, párbeszédre és feszültségre hajlamos”⁴¹) az őt fogadó világot. „Bámulod Dalmáciában a fehér kőtömböket, azonosulnál a mediterrán kultúrával, fogalmaid koszorújába zárnád őket, de a kövek, akárcsak az ég és a tenger, ellenállnak.”⁴² Minthogy ez a látvány, az áttekinthető téri helyzetek itteni megalkotásából teljesen kizárja a kelet-közép-európai világának, kulturális hagyományának részeként értelmezhető fogalmiságot, a vágyképekkel való vívódást, a hitteremtő fogalmiságot, végül az utas nem tudja vállalni. „Ennek bélyegét viseled, amikor nem vállalod teljes egészében a látványt, és nem hagyod abba a vívódást.”⁴³ Ezekon a szöveghelyeken mind erőteljesebben mutatkozik egy újabb ambivalens pozíció a szubjektum artikulálódásában: „Annak a bélyegét viseled, hogy az előtted feltáruló *látványban* valami mást keresnél, egy külön csakis reád vonatkozó jelkép-rendszert, következtelenséged abban mutatkozik meg, hogy mégis azonosulni kívánsz a dalmát látvánnyal, mert korán megtanultál kételkedni a saját magad által megalkotott jelképekben.”⁴⁴

BIBLIOGRÁFIA

JUHÁSZ 2001

JUHÁSZ Erzsébet: *Határregény*. Forum, Újvidék, 2001.

MERLEAU-PONTY 2007

Maurice MERLEAU-PONTY: A látható és a láthatatlan. L'Harmattan Kiadó – Szegedi Tudományegyetem, Filozófia Tanszék, Budapest, 2007.

VALLASEK 2008

VALLASEK Júlia: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Szerk. FEDINEC Csilla. MTA Magyar Tudományosság Külföldön, Budapest, 2008.

VALJAREVIĆ 2007

Srdan VALJAREVIĆ: *Komo*, B 92, Beograd, 2007.

VELŠ 1993

Volfgang VELŠ: *Naša postmoderna moderna*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci–Novi Sad, 1993

VÉGEL 1992

VÉGEL László: *Lemondás és megmaradás*. Esszék. Cserépfalvi, Budapest, 1992.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. 46.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 46–47.

A VISZONOSSÁG ALAKZATAI. TRANSZKULTURÁLIS JELENTÉSELMÉNYEK

FARAGÓ KORNÉLIA

Az, hogy milyen jellegű látványnarráció bontakozik ki, hogy mely látási, hallási analógiák lépnek működésbe, egyáltalán, hogy különbségekből vagy hasonlóságokból építkezik-e inkább az utazó gondolkodás, mindenkor annak a függvénye, hogy milyenek voltak az előzetes körülmények, milyen volt az útra bocsátó közeg, az *emlékezetessé* váló tér, az utazás előtti én. Hogy a kötődés, a félig-kötődés, vagy éppen a radikális elutasítás alakzatai határozzák-e meg az útrakelőt, hogy fel kívánja-e számolni korábbi önmagát vagy éppen az önmegőrzés lehetőségeit keresi. A geokulturális elbeszélés gazdag történetében különös jelentést nyert az utazás, mint a metamorfózis vagy a radikális önfelszámolás lehetősége és azok a gondolkodási keretek, amelyekben a „téged már csak a menekülés érdekel”, és „mindenekelőtt a távozás öröme”¹ típusú mintázatok működnek.

Az utazás mint intenzív nézési és hallási helyzet abban a többségben jut formához, amelyet a folytonosan tranzitáló, aktuális én és az előzetes én, sőt a tételhez utólagos, jövőbeli én („Úgy utazol, mintha jövőd hulladékait keresnéd, ebbe szorul bele a reményed”²), egymásravezetése hoz létre. A pillantás a „visszapillantás” egyidejűségének függvénye. És fölöttébb lényeges, hogy a visszatérés természetes, szinte reflektálatlan reményében, vagy éppen a végleges szakítás, a visszavonhatatlan *kilépés* tudatában telik-e meg jelentéssel az Út. Mert másként lát és mást lát az, aki azért viszi magával az elhagyott terek képeit, hogy vele legyenek a végleges maradásban („szorongat a honvágy, még akkor is, ha vágyadnak nincs igazi otthona”³), és megint mást lát az, aki azért, hogy segítsék őt a mielőbbi visszatérésben. A mindennapi szakítástudatot a „könyörtelenül meghatározott” otthon, a „transzcendentális otthontalanság” szelleme alakítja, uralja.

A „visz a vonat, a hiányérzet üldöz”⁴ szemantikájú kijelentések figyelmeztetnek, hogy a gondolkodási alapállás, az eredetpont minden utazás esetében megkerülhetetlen. Az utas alapkondíciójának jellemzése, „az eddigi tapasztalataidtól nem szabadulhatsz” széles körű reflexivitása már előzetes szerkezetként kirajzolja, hogy egyáltalán milyen útjelentéseket mondhat majd magáénak. „Annyira más volt az, amit ők láttak és tapasztaltak 1964 nyarán, Pozsonyban, [...] mintha

---

¹ *Lemondás és megmaradás*. VÉGEL 1992, 45.

² *Utazás Belgrádba*. VÉGEL 1992, 39.

³ *Nach Berlin...* VÉGEL 1992, 75.

⁴ *Utazás Belgrádba*. VÉGEL 1992, 39.

nem is ugyanoda és ugyanakkor látogattak volna el mindannyian”⁵ – olvassuk Juhász Erzsébet *Határregényében*, és innentől az egyes perspektívák differenciájának felmutatása viszi tovább az elbeszélést. Széleskörűen jellemzi az egész gondolkodást, hogy a „nyugtalanító kimozdulásban”, az elfojtás mechanizmusaiiban megjelenő értelemformák határozzák-e meg az útra kelést. Amennyiben az utas szökik, menekül a saját mindennapi életében megnyilvánuló hiányterekből, a Végel-esszé „a kockázatos és gyanús utazások” körébe sorolja a kimozdulást, mert „a hangsúly a távozáson van, és nem a megérkezésen”.⁶ Olyannyira önmagunkra, illetőleg az elbocsátó terekre vonatkoztatva jelenik meg előttünk a világ, hogy az esszé kimondhatja: egy-egy utazás „meghatározza a közérzet történetét”.⁷ Megtörténik, hogy az utas pillantását a várakozásokhoz képest szokatlan nézetben megjelenő visszatérés érvényesíti: „Beülsz a vonatba, utazol vissza, nézed a tájat. [...] Képzetedben újra közeledő városod, Újvidék *arcába pillantasz*, néhány órát voltál távol, s éppen ez idő alatt *megértettétek egymást*.”⁸ Ezen a szöveghelyen olyan gondolatok körvonalazódnak, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy az eltávolodás, az akár ha rövid idejű, rövid távú distancia és a megértés szoros kapcsolatáról külön kellene beszélnünk.

Az idegenségközi pozíció jelentésélményei

Az idegenség új konstellációit hozza létre az az utas, „akinek *azért* nem kell elutaznia, hogy a másik kultúrájában tudatosíthassa saját kétértelmű azonosságát”.⁹ (Ha mégis kimozdul, olyan komparatív helyzetbe kerül, amelyben összevetheti az úgynevezett belső idegenségi viszonylatokat a külső, a saját társadalmon kívüli idegenség viszonylataival, és ez az összevetés teljesen új perspektívákat nyithat meg előtte.

„Fokkal bonyolultabbá válik a másság iránti viszonyulás kérdése, amikor a másik nem távoli minta, vagy kívülről érkező hódító, hanem a »kapun belül« él, állandóan jelen van [...]. A »kívülálló másikhoz« képest az »együttélő másik« idegensége éppen az együttélés mindennapi tapasztalatainak köszönhetően veszít drámaiságából, ugyanakkor az állandóan jelen lévő másságával nyugtalanságot gerjeszt, amely a fizikai távolsághoz és a konkrét ismeretek hiányához hasonlóan kiváló táptalajt biztosít a különböző mitizálások számára.”¹⁰ A távoli/távolabbi idegen kultúrával való találkozást vagy újralátalálást nagymértékben predestinálják ezek a napi idegenség-tapasztalatok. A saját és idegen összevetése mellett az

⁵ JUHÁSZ 2001, 39.

⁶ *Utazás Belgrádba*. VÉGEL 1992, 39.

⁷ Uo.

⁸ Uo. 43.

⁹ *Képzeltbeli térkép*. VÉGEL 1992, 45.

¹⁰ VALLASEK 2008, 300.

idegenség-különbségek konstruálják az elbeszélést, az „együttélő másik” és a „kívülálló másik” komparatív megélése. A beutazott terek nyitott, várakozó nézetből tárulnak fel, de egy eléggé különös nézetből, az itteni és az otthoni, a mondhatni kontextuális idegenséget összekapcsoló-összevető pillantásban. A geokulturális helyzetű utazó látását ez a sajátosnak mondható *idegenségközi* pozíció, ez a felet-több nehéz, de izgalmasan gazdagnak tekinthető *középhehelyzet* is meghatározza. Erről az utasról mondja azt az esszégondolkodás, hogy „elvágyódása megakadályozza közvetlen szomszédja megismerését. Csak akkor tud meg valamit a szomszédjáról, ha nagyon távolra sodródik”, „ilyenkor szembesül önmagával is”.¹¹ „Nem csodálkozol tehát, hogy itt mindenki kettős életet él, mindenkinek el kell hagynia otthonát, hogy felismerje saját azonosságát.” – áll Végel László *Kelet-közép-európai alkímia*¹² című esszéjében. A kimozdulás, az eltávozás mint az identitás felismerésének lehetősége. Ezen a szöveghelyen az is tükröződik, hogy az utazás az az eseményfolyam, amelyet tradicionálisan úgy írunk le, mint aminek a közvetítésével az én létrejön, alakul, formálódik. Érdekessége ennek az élményvilágnak, hogy benne az otthoni idegen sok esetben sajátként mutatkozik meg, a miénk, a mieink ismerősségét közvetíti. Az utas saját szubsztanciális azonossága differenciális minőségként fogalmazódik meg a nyelvi megértés vonatkozásában, az első külföldi estén, egy „otthoni” rádióadót hallgatva: „végre minden kimondott szót megértettem. Ez az én nyelvem volt. Az összes háborúk ellenére is megértettem minden szót, ez nem változhatott meg”.¹³

A viszonyosság-hiány

A tapasztalatgeológus kultúráközisége a transzverzális ész welschi koncepcióját¹⁴ hívja be a gondolkodásba. Annak a formának a lehetőségét, amely nemcsak hogy érzékeli és értelmezi a létalakzatok azonos mozzanatait, de kooperációjukat is lehetővé teszi. Ez a koncepció egy olyan „közép” gondolatát formálta ki, amely mindkét oldal motívumait megvalósíthatja, de amely radikális korrekciókat is elvárhat tőlük. Bernhard Waldenfelsre is utalva az életvilágok, a diskurzustípusok azon különleges változatáról van szó, amelyek nemcsak kizárják egymást, hanem kereszteződnek is. A laterális érintkezés formáit a különböző csomópontok, átjárók és fordításlehetőségek jelentik, de a konfliktus-zónák is. A megértés főként akkor lehetséges, ha a *viszonyossági szerkezetek* alapvetően határozzák meg az érdeklődést.

Az összevetés hermeneutikájának elkötelezett értelmezése abból is kiindulhat, hogy a Másik „más hasonlatokat alkalmaz, és más párhuzamokat von”. De szerepelhet-e az én a Másik hasonlataiban és párhuzamaiban? Mit láthat belőlem a

¹¹ *Kelet-közép-európai alkímia*. VÉGEL 1992, 67.

¹² Uo. 67.

¹³ VALJAREVIĆ 2007, 10.

¹⁴ VELŠ 1993, 327.

Másik azon túl, amit látni hagyok magamból? Az én kulturális értelmezésem is abból indul ki, arra alapozódik, amit a Másik érteni enged magából. Leépíthetőek-e a differenciális távolságok? Hogyan merül fel a komplementáris optika kérdésköre, és hogyan az aspektuslátás problémája, ha a kétirányúság a feltárás–feltárlás párosába transzponálva jelenik meg? Miben térnek el a megkülönböztetés mélységi feltételei az ún. „külső” és „belső” helyzetben? Azaz, milyenek a geokulturális indíttatású komparatív alany lehetőségei? Milyenek annak a lehetőségei, aki olyan terepről kel útra, „ahol a hallgatásba súlyosabb vád vegyül mint a siratóénekekbe”? (Végel László). *Az utazással elérhető* kulturális másságok a fenti kérdésvariációk vonatkozásában bontakoznak ki. Az úton megközelíthető a Másikra való beállítódás, de a Másik elérhetlenségére, sőt elzárkózására, elutasítására is számítani kell, arra a lehetőségre, amikor a tapasztalat szerkezetét a távoltageleménykör, a distanciérzékelés határozza meg. „Mindig kíváncsi utazó akartál lenni, de Berlinben döbbsz rá, *nem vagy kíváncsi utas*: európai nosztalgiádat csak akkor nyugtazzák elégedetten, ha a peremvidék naiv rajongójaként távol maradsz a középponttól, és ilyenképpen teszel eleget európai hivatástudatodnak.”¹⁵ Az idegen másság pozitív vagy negatív élményjelentései már a fogadtatás perspektívájából megmutathatók: „A peremvidékről érkezel, és ezért szükségszerűen betolakodó vagy”¹⁶, a határátlépésre, a másikkal való áttörésre ez vet árnyékot.

Berlin eszerint az elgondolás szerint úgy fogadja az utazót, mint akit a „barbaricum jóvátehetetlenül eltorzított”.¹⁷ A viszonyosság alakzatának kizáródását feltételezi a következő kijelentés: „sajátítsd el a kultúrájukat, ezzel legalább részben jóváteszed születési hibáidat. *Nekik semmit sem kell tudniuk* a barbaricumról, felesleges minden a világgal kapcsolatos ismeret.”¹⁸ Mint minden hasonló helyzetben, a narrativizálás esélye itt is az állapotváltozás rögzítése lehetne, így a meglepetést a voltaképeni változatlanlanság okozza: „Számkivetetten érkeztél, de számkivetett maradsz itt is.”¹⁹ Az utazás, a Berlinnel való találkozás végül is egy kettős veszteség-narratívát termel ki: „Elvesztetted otthonod, a peremvidéken az igazi Európára vágytál, elvesztetted Európát, mert nem ismeri saját peremvidékét.”²⁰ Az Európa-metaforaként felépített Berlin a megértés kölcsönösnek mondható struktúrájában válhatna hozzáférhetővé az utazó számára, de ebben a vonatkozásban egy jellegzetes aszimmetria jelent akadályt: „nem vagy egyenrangú azzal a világgal, amellyel hosszú várakozás után találkoztl. Az ő nyoma kitörölhetetlenül benned van, a te nyomodnak viszont híre sincs. Azok a tájak, ahonnan érkeztél, úgy élnek itt, mint

¹⁵ *Nach Berlin...* VÉGEL 1992, 73.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. 74.

fantomvilágok”.²¹ A hermeneutikai várakozások csődje, a „közelükbe engedtek, hogy tanuld a leckét”, a „belátod, nehezen értitek meg egymást”, a „sajnálkoznak a csődbe jutott kelet-közép-európain, tapintatosan távol tartanak maguktól” és az „azonnal felismered, folytathatod monológjaidat, akkor sem értenének meg, ha komolyan figyelnének”, a „diplomatikusan kerülnek” magyarázata az elbocsátó terek függvénye: „onnan jössz, ahol találkozik a Balkán és Pannónia”.²² A tekintet, a látás, a meglátás és a tapasztalás más módjainak az összekapcsolását is ez a tény határozza meg. Ez az, ami ott dereng a baráti arcok látható vonalaiban. A jelentés eredete az utasra tekintő arc. Amikor rápillant a Másik, akkor veszi észre, csak saját észlelt tapasztalata különállását – mondhatnánk Lévinasszal. „Nézed berlini barátaid arcát, te megérted őket, ők azonban nem értenek belőled semmit. De mi jogon számítasz a megértésre?”²³ A tapasztalatnak van egy olyan hermeneutikai hiánya, amely lehetetlenné teszi, hogy az utas úgymond önmagához érkezzon meg.

És akkor mit tesz, mit tehet? Kitérésként létrehoz egy elgondolt teret: „Talán ez a hazátlanság tesz egy képzeletbeli haza foglyává. Vakon tapogatózol Berlinben. Szemed elhomályosul. Európa fájdalmat idéz elő benned.”²⁴ Az utazás itt mint intenzív nézési helyzet, a létezés diszkontinuus állapot-variációiból főként azt tételezi, ami az elhomályosult tekintet látványvilágába illeszkedik vagy egyenesen a nem-látás, a vakság jelentéskörébe. „A láthatót magát is a láthatatlan egy leheletfinom hártájára veszi körül; láthatatlan a látható másik oldala, rejtett kiegészülése, ami csak a láthatón keresztül jelenik meg.”²⁵ Annyi bizonyos, a Berlinlétesítés nem az ismerős sztereotípiák mentén történik. A látás csak kulturális sé mákon keresztül valósulhat meg, gondolatkörét azzal nyithatnánk újabb kérdésekre, hogy miként érvényesül a geokulturális séma a látás megválósulásában?

A transzkulturális értékkonstrukciók működése az új tapasztalatszervezésben a különbségek bemutatásával jön létre. A „te Kelet-Közép-Európád olyan heterokozmosz, amelynek polgáraként képtelen vagy azonosulni a szilárdan megvonható határokkal, a heterokozmosz nyelvét tanulod, amelynek nyelvtana a *különbözés*.”²⁶ A „leheletfinom különbségek” nyelvét is a megértésben létesülő hiányok, a „kulturális” horizontképzés szövegeseményei dolgozzák ki.

²¹ Uo. 76–77.

²² Uo. 77.

²³ Uo. 79.

²⁴ Uo. 80.

²⁵ MERLEAU-PONTY 2007, 241.

²⁶ *Kelet-közép-európai alkímia*. VÉGEL 1992, 69.

Látott és előre-látott

Volt már szó arról, hogy a kiindulás reflexiója, az utazási *starthelyzet* hogyan befolyásolja a látást, és arról is, hogy a pillantás a „visszapillantás” függvénye. Az öszszvetés jelölt perspektívája immár nem az otthonival, hanem a tapasztalás előtti belső világgal („Megérkeztél, hogy lásd, megfelel-e a valóság annak a képnek, amelyet túlélőként eszményítettél”²⁷) kerül kapcsolatba. Szinte felbecsülhetetlen a magunkkal hozottak szerepe: a képzeleti kép mint viszonyítási alap működteti a beszédet. Az utas olyan előzetesség-szerkezetekkel rendelkezik, amelyek a tapasztalati birtokában felülírhatók. Tapasztalati és előkép öszszvetésének realizációja az utazási helyzet. A lehetséges tapasztalatra való felkészülés, majd a belső illúzió és a külső kép különbségének milyensége befolyásolja a látást.

A látás és az érzéki vonatkozás-komplexumtól független élménykör közöttjében kibontakozó narratív mozzanat, a város érzéki „testétől” mentes feltáruási élmény nyer megfogalmazást: „Most a szemed előtt tárul fel minden. *Behunyod a szemed*, hogy jobban megfigyeld.”²⁸ „Bizonyára jobban tájékozódna, ha nem venne körül a tárgyi világ. A valóság akadályoz, hogy ellenőrizd saját ábrándjaidat.”²⁹ A materiális kiiktatásának a vágya uralja a gondolkodást. A konkrét tárgyi valóság, a térbeliség fizikai tapasztalata, voltaképpen mindaz, ami az utazó pillantásának igazi tárgya lehetne, zavarja a megfigyelését, a látható gátolja, hozzáférhetetlenné teszi az érdeklődés tulajdonképpeni tárgyát, a Berlin-helyszín diskurzív jellemzőit. A valóság akadályoz, hogy ellenőrizd saját ábrándjaidat: Berlin városa önmaga helyett a viszonyosság szerkezeteinek hiányát jelöli a narratívában.

A geokulturális meghatározottságú utazó illúziók, ábrándok és csalóka vágyképek, európai nosztalgiák birtokában kel útra, és azt hiszi, legendával találkozik, évtizedeken keresztül álmodozik pl. Bécsről mint úticélról, mire kimondhatja, „annyi év után megérkeztél”, és bevallhatja, „nem ábrándulhatsz ki belőle, és nem lelkesedhetsz érte”.³⁰ „Szertefoszlott a közép-európai Bécs illúziója”,³¹ amint fogalmaz, „kijózanító utcák” várták.

Utazás az anyanyelv kultúrájába

A geokulturális nevelődésű utasnak, amikor Magyarországra érkezik, mindig egy láthatatlan határvonalat is át kell lépnie, nemcsak az országhatárt, a következő reflexiók kíséretében: „olyan országba érkeztél, ahol nincsenek rokonaid, nincs hivatalos kiküldetésed, s turista sem vagy, mert nem várnak ismeretlen látványok és

²⁷ *Nach Berlin...* VÉGEL 1992, 76.

²⁸ Uo. 76.

²⁹ Uo.

³⁰ *Kelet-közép-európai alkímia.* VÉGEL 1992, 65.

³¹ Uo.

élmények, meg-megújuló utazásaidat csak az anyanyelv vonzásával magyarázhatod”.³² Köztességi helyzetét itt az otthoni kettősségek és a befogadó kettősségek együtt alkotják: „számodra itt minden otthonos és minden idegen”,³³ „anyanyelved kultúrájában majdnemhogya mindig egy lehetőség kívánatos: ha jóváhagyó tükör vagy”.³⁴ A komparatív viszonylatokat a „csak különbözni tudsz élményköre”, az osztályozhatatlanságét a különbözés hívja be a gondolkodásba.

Ami különösen kifejező, hogy a tekintet nem befelé irányul, és nem is a nyilván kínálkozó látványra: „félénken tekintesz magad elé”.³⁵ A lehorgasztott fej, a lesütött tekintet nem idézi az utazó klasszikus figurájához tartozó „szem” kalandját. A többféle anyaghoz idomítandó nyelv poggyászként utazik a kultúrák között: „Két kultúrad van, mindkettőt magadénak vallod, s nyelvedet mindkettőbe magaddal viszed.”³⁶ A jövevény meg-nem értésének vonatkozásában az anyanyelv kultúrája döbbenetes analógiás összefüggéseket mutat a nyugati világgal, és talán még elfogadhatatlanabb alternatívát kínál: „Imered a szembejövők drámáját, ismered őket. Ők nem ismerik a te világod drámáját, kultúrájuk nem érzékeli kultúrad egészét. Lehorgasztott fejjel ballagsz a pesti utcákon. Vagy epigon leszel, vagy margi-nális.”³⁷

Útiképek és civilizációs metaforák

A bennünk lévő képek átjárják, átítatják az új látványokat, és felmerül az is, változnak-e? „Egy »világ« (egy egész világ, a hangok világa, a színek világa, etc.) = egy szervezett, zárt egész, mely azonban furcsa módon mégis minden más kifejezésére alkalmas, megvannak benne a rajta kívüli valóság szimbólumai, megfelelői. Kifejezhető benne minden, ami nem ez a világ.”³⁸ A *Képzeltbeli térkép* utasa éppen ezekből és a hozzájuk kapcsolódó gondolatkörök csapdájából kíván kikerülni, a „fogalmak diktatúrájától” mentesülni, kerülné a minden más kifejezésére alkalmas eszközöket, a tropikus zsúfoltságot, arra a világra áhítozik, amelyben „a kő csak kő, a fa csak fa, a tenger pedig csak tenger”.³⁹ Meg kíván szabadulni minden metaforizációtól, a szimbolikusság kultúrájának minden mozzanatától. „Pannon mítoszaid súlyától a dalmát táj szabadít meg.”⁴⁰ Az utas, akivel az eddigiek során találkoztunk, mindenhol elválasztó, elutasító helyi-topografikus önreflexivitást

³² *A marginalitás dicsérete*. VÉGEL 1992, 57.

³³ Uo.

³⁴ Uo. 59.

³⁵ Uo. 61.

³⁶ Uo. 62.

³⁷ Uo. 63.

³⁸ MERLEAU-PONTY 2007

³⁹ *Képzeltbeli térkép*. VÉGEL 1992. 48.

⁴⁰ Uo. 49. 249.

talál. Délre utazva a mediterrán mérték gondolatában meglelhetné a feszültség többszólamúságát, és végre dialogikusnak élhetné meg (a „mediterráni gondolatban a természet még eleven, emberi, párbeszédre és feszültségre hajlamos”⁴¹) az őt fogadó világot. „Bámulod Dalmáciában a fehér kőtömböket, azonosulnál a mediterrán kultúrával, fogalmaid koszorújába zárnád őket, de a kövek, akárcsak az ég és a tenger, ellenállnak.”⁴² Minthogy ez a látvány, az áttekinthető téri helyzetek itteni megalkotásából teljesen kizárja a kelet-közép-európai világának, kulturális hagyományának részeként értelmezhető fogalmiságot, a vágyképekkel való vívódást, a hitelemző fogalmiságot, végül az utas nem tudja vállalni. „Ennek bélyegét viseled, amikor nem vállalod teljes egészében a látványt, és nem hagyod abba a vívódást.”⁴³ Ezekon a szöveghelyeken mind erőteljesebben mutatkozik egy újabb ambivalens pozíció a szubjektum artikulálódásában: „Annak a bélyegét viseled, hogy az előtted feltáruló látványban valami mást keresnél, egy külön csakis reád vonatkozó jelkép-rendszert, következtelenséged abban mutatkozik meg, hogy mégis azonosulni kívánsz a dalmát látvánnyal, mert korán megtanultál kételkedni a saját magad által megalkotott jelképekben.”⁴⁴

BIBLIOGRÁFIA

JUHÁSZ 2001

JUHÁSZ Erzsébet: *Határregény*. Forum, Újvidék, 2001.

MERLEAU-PONTY 2007

Maurice MERLEAU-PONTY: A látható és a láthatatlan. L'Harmattan Kiadó – Szegedi Tudományegyetem, Filozófia Tanszék, Budapest, 2007.

VALLASEK 2008

VALLASEK Júlia: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Szerk. FEDINEC Csilla. MTA Magyar Tudományosság Külföldön, Budapest, 2008.

VALJAREVIĆ 2007

Srdan VALJAREVIĆ: *Komo*, B 92, Beograd, 2007.

VELŠ 1993

Volfgang VELŠ: *Naša postmoderna moderna*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci–Novi Sad, 1993

VÉGEL 1992

VÉGEL László: *Lemondás és megmaradás*. Esszék. Cserépfalvi, Budapest, 1992.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. 46.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 46–47.